

הישיבה השלוש מאות ואחת (שא)

ביום ג' באדר ב' התשס"ח (10 במארס 2008) בשעה 15:00, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים ארי אבנר, משה אזר, עוזי אורנן, יהושע בלאו, יעקב בן-טולילה, משה בר-אשר (יו"ר), אבי הורביץ, אברהם טל, דוד שלשיר, אהרן ממון, אמציה פורת, שמא יהודה פרידמן, מנחם צבי קדרי, מנחם קיסטר; החברים-היועצים סיריל אסלנוב, יוחנן ברויאר, גיל הראבן, חיים כהן, מרדכי כסלו, יוסף עופר, שמואל פסברג; המנהלת הכללית טלי בן-יהודה; המזכירה המדעית רונית גדיש; עובדי האקדמיה.

סדר היום: א. הודעות

ב. דיון בפעולותיה של האקדמיה בעבר ובדרכה לעתיד:

1. משה בר-אשר: לבחינת דרכה ותפקידיה של האקדמיה
2. אברהם טל: העבודה במילון ההיסטורי
3. רונית גדיש: על מלאכת המינוח
4. דיון

א. הודעות

מ' בר-אשר: הישיבה היום תהיה הראשונה שתוקדש לדיון בפעולותיה של האקדמיה בעבר ובדרכה לעתיד. את הדיון יפתחו שלושה דוברים, אבל ראשית אני רוצה להעלות את זכרו של אהרן אמיר שהלך לעולמו בחודש שעבר, בכ"ב באדר א'. הוא היה חבר מסור ונאמן של האקדמיה במשך שנים רבות.

כן אספר כי מחר יגיע לביקור באקדמיה מזכיר הממשלה מר עובד יחזקאל. כידוע התרגשו על האקדמיה בעיות תקציב קשות, והוא ואישים נכבדים אחרים המכבדים את פעילות האקדמיה נרתמו לעזרתנו.

ב. דיון בפעולותיה של האקדמיה בעבר ובדרכה לעתיד

1. משה בר-אשר: לבחינת דרכה ותפקידיה של האקדמיה

כבר לפני ארבע שנים, עת מלאו חמישים שנה לאקדמיה, חשבת שמן הראוי להקדיש

מספר ישיבות מליאה כדי לבחון את דרכו של המוסד בעבר ולדון בתפקידיו כיום ובעתיד. הדבר לא נסתייע, שכן כאמור היינו נתונים במאבקים לא קלים על תקציב המוסד, והם דרשו כוחות רבים וזמן לא מועט. אף הקדשנו הרבה מחילנו לחידוש התקנון שנתיישן ולא תאם עוד הרבה מהמנהגים שהאקדמיה אימצה במרוצת השנים. עתה הגיעה השעה לעשות זאת. אני סבור שרצוי למקד את הדיון בכמה נושאים, אבל לא רק שאין מניעה שחברים יעלו בדבריהם נושאים אחרים, אלא רצוי מאוד שכך יעשו. אינני בטוח שאנחנו צריכים לקבל החלטות בעקבות הדיון הזה; בעיני גם העלאת רעיונות והצגת המלצות של חברים, ובוודאי המלצות של המליאה, מנחות את הנהגתה. זו הייתה והנה תפיסתי מיום שאני נושא באחריות לענייני המוסד.

דבריי לא ימצו את כל שראוי להיאמר במעמד זה, ואינם אלא חלק אחד מדברי הפתיחה לדיון, ואני מקווה שיהיה דיון פורה. הוא מתוכנן להתקיים בשתי ישיבות מליאה, ואם יהיה צורך, נוסיף עוד ישיבה. אף שחברי האד' טל, עורך המילון, יעסוק בענייני המילון, אדבר גם אני בעניין זה. וכן אעשה כאשר לעיסוק בעשייה בלשון – במינוח ובענייני הדקדוק. בעניין זה כמתוכנן תאמר דברי פתיחה הגב' גריש. היא עתידה לפרוש לפנינו יריעה מעניינת של נתונים המעוררים שאלות שתובעות מענה שקול. בהיבט הזה של פעילות האקדמיה אגע רק בראשי פרקים. דבריי ייסבו גם על נושאים אחרים.

החברות באקדמיה

נושא ראשון שאני בא לנגוע בו הוא עניין החברות והחברים באקדמיה. ב"תקנון האקדמיה ללשון העברית" משנת תשי"ד [נתפרסם בזיכרונות האקדמיה, א-ב, עמ' 3-8] כתוב בסעיף 41: "חברי האקדמיה והחברים היועצים של האקדמיה נבחרים מבין חוקרי לשון וסופרים עבריים". מי שיידרש לרשימת "החברים באקדמיה בשנות תשי"ד-תשט"ו" [שם, עמ' 9] ימצא בה 36 שמות: 18 חברים מלאים, 4 חברי כבוד ו-14 חברים היועצים. יש שם 12 חוקרי לשון לפחות וכ-10 סופרים ומשוררים; ועמם מצויים עוד 14 חוקרים של ספרות חז"ל ושל שירה ופיוט וחוקרים של הספרות העברית החדשה וגם מתרגמים ועורכי לשון. לדעתי מעשה ראוי עשו ראשוני האקדמיה שהגמישו את התקנון ובחרו למוסד גם את מי שאינם סופרים עבריים או חוקרי לשון. הללו היו ברובם הגדול מלומדים חשובים בענפים שונים של מדעי היהדות, אישים שידיעותיהם בלשון העברית ובספרותה היו דבר מוכח, ועניין היה להם גם במחקר הלשון העברית וגם בכתיבה העברית המופתית. אבל שני מרכיביה הראשונים – חוקרי הלשון והיוצרים בה – היו חוט השדרה של האקדמיה.

כבר מזמן שמתו לב כי מאז נבחרתי לאקדמיה לפני למעלה משלושים שנה מספר הסופרים והמשוררים הולך ומצטמצם. הנתונים לעשר השנים האחרונות מדגימים היטב את המציאות הזאת. מאז תשנ"ח נבחרו לאקדמיה 21 חברים חדשים – חברים מלאים ויועצים כאחד, מלבד שלושה חברי כבוד מחו"ל – כלומר ממוצע של שני חברים חדשים בכל שנה. בכלל 21 החברים החדשים מצויים 12 חוקרים של הלשון העברית, לפחות שניים מהם הם גם עורכי לשון מצוינים ושניים מהם הם גם חוקרי תלמוד. חמישה חברים הם יוצרים או מתרגמים, שניים מתוכם סופרים ותיקים מאוד שאינם פעילים באקדמיה ורק שניים הם אנשים צעירים; ועוד חברה אחת, נעמי שמר ז"ל, שהלכה לעולמה לפני

שנים וכמעט שלא הספיקה לפעול באקדמיה. בארבעת החברים האחרים ברשימת ה-21 כלולים חוקרת אחת של הספרות העברית וחוקר תלמוד אחד; שניהם הרימו תרומות מוכחות גם במחקר הלשון. וכן נבחרו שני חוקרים חשובים אחרים: האחד הוא חוקר לשונות היהודים והלשונות הרומניות, והאחר הוא חוקר החקלאות בארץ ישראל ואוצר מיליה. נקל לראות שנתמעט מאוד ונצטמצם מספרם של היוצרים.

אין צריך לומר שמעולם לא היה וגם כיום אין חלילה מישהו באקדמיה שרצה או רוצה בצמצום הזה. להפך, חברים רבים פנו לסופרים וביקשו את הסכמתם להגיש את מועמדותם לחברות ונדרחו; ויש שהסכימו ונבחרו והדירו את רגליהם מכל פעילות במוסד. צריך לומר כי לא מעט סופרים לבם גס בחברות באקדמיה. מקצתם גופם שרוי – כשהוא שרוי – במזרח אבל לבם במערב. עניין להם בתרגומי ספריהם ללשונות אירופה וללשונות אחרות, ויש ביניהם מי שהלב מוליכו עד סטוקהולם. לא שיש חלילה דופי בנטיית הלב הזאת ובעיסוק בתרגומי הספרות העברית ללשונות אחרות – מי אדם רציני ויזולזל בעיסוק ובנטיית לב כאלה? אבל נראה שאין הם משאירים זמן ומקום גם להשתתפות בעשייה בלשון. ויש לציין דבר נוסף הנוגע למקצת מהסופרים היום. בהקשר הזה אזכיר את מה שאמר לי חבר נכבד באקדמיה לפני שנים אחדות: "לא כדור הראשון הדור הזה. כיום יש סופרים שכתבתם העברית רופסת, והם זקוקים לעורכי לשון מיומנים".

אך עוד הותיר אלוהים לפליטה גדולה יוצרים חשובים, שיש להם עניין בפעילות האקדמיה וסבורים שהחברות בה היא אות של כבוד בשבילם ובשביל הספרות העברית. והללו נוכחותם באקדמיה ותרומתם לפעילותה היא כבוד למוסד וכבוד להם. אזכיר כאן את מה שאמר לי דוד שחר המנוח: "גם מועמדות לאקדמיה שאינה מתממשת בבחירה היא כבוד לכל יוצר בעברית". ואכן כיום בחבורה הזאת מצויים עמנו כמה מן המשובחים שבחבורת המשוררים, המתרגמים, חוקרי הספרות, חוקרי התרגום והעורכים. ברור שאין לוותר על נוכחותם של הסופרים באקדמיה, ויש לדאוג שהטובים שבהם שיש להם עניין בלשון ובמה שהאקדמיה עושה יהיו חברים בה. לדעתי יש לעשות להגדלת מספרם באקדמיה של המשוררים, של חוקרי התרגום, של המתרגמים ושל המעולים בעורכי הלשון. הטובים שבהם הם היום היוצרים האמתיים בלשון, ובכל אופן הם היוצרים שיש להם עניין בתקנת הלשון, בהכוונתה ובהשבת מחקרה. לסיכום, גדל דור חשוב של חוקרים וצומח דור מרשים של כותבים ומתרגמים. רשימת עשרים ואחד החברים שנבחרו בעשור האחרון מלמדת שמיטב דור הביניים בין חוקרי הלשון נמצא באקדמיה, אך למרבה הצער חלקם של היוצרים בהם הוא מועט. כל נתיאש מלנסות להביא לאקדמיה גם אנשים טובים מהקבוצה השנייה.

פעולותיה של האקדמיה

מוועד הלשון לאקדמיה

אין ספק שמכווני דרכה של האקדמיה מראשיתה חשבו שאין מדובר במוסד המשך לוועד הלשון, אף שהיו חברים שזו הייתה תפיסתם. חברים אלו סברו שבמקום ועד הלשון, שהיה בעצם גוף וולונטרי, יקום מוסד ממלכתי שיחליף אותו וימשיך בדרכו, בעיקר בהכוונת הלשון ובתקנתה, כאילו תמונתה וחייה של העברית אחרי קום המדינה הם

כמצבה בראשית המאה העשרים. אבל סוללי דרכה של האקדמיה ומכווניה, ובראשם זאב בן־חיים, הגו וכווננו מוסד שונה לחלוטין, מוסד שבמוקד עשייתו יעמוד מחקר הלשון העברית. לא מחקר מזדמן כנטיית לבו של איש זה או זה, אלא העמדה של מפעל מחקר שאפתני וכוללני, ובמיוחד נחוץ ומתבקש, שישרת את מחקר העברית ואת מדעי היהדות כל הימים. ולא היה מפעל אחר מתאים מייסוד המילון ההיסטורי. רעיון הקמתו של מפעל כזה ריחף בעולמה של החבורה המובילה בוועד הלשון עוד מימי אליעזר בן־יהודה, וביותר מימי ח"נ ביאליק (שח לי בן־חיים שכמעט בכל פגישה שלו עם ביאליק עמד הנושא הזה על הפרק). בלא שהדבר נאמר מפורשות, התכנית הזאת הייתה כנראה העילה לבחירת השם אקדמיה בניגוד לדעתם של רבים. בבחירת השם הזה כמו ביקשו מנהיגי המוסד שלא תדבק בו התווית של ועד הלשון.

עם זאת יודגש שמקימי האקדמיה לא חשבו לזנוח את סוג הפעילות שהייתה בוועד הלשון, ומעולם לא הפחיתו בערך העיסוק בהכוונת הלשון החיה – גם בדקדוק, בכתיב ובתעתיק וגם במינוח הכללי ובמינוח המקצועי. המוסד החדש התמיד בעיסוק במסלול הזה והקדיש לו הרבה מכוחותיו, אבל כאמור ראשי המוסד סברו שאינו צריך להיות עיקר פעילותו. יתרה מזאת, ראשי המוסד חשבו כי גם את המסלול של הכוונת הלשון ותקנתה יש להשתית על מחקר הלשון, ולא על ידיעותיהם של חברי האקדמיה, רחבות ומקיפות ככל שתהיינה. ומי שעוקב אחרי פעילותן של ועדת הדקדוק והוועדה למילים בשימוש כללי, יוכל לראות כי זה שנים מושתתת עבודתן על מסד מחקרי ראוי יותר מבעבר. אם כי תמיד יוכל הטוען לטעון – ובצדק יטען – שיש מה לשפר ומה לשכלל בתחום הזה.

גם בזה יש להעלות על נס את היזמה של בן־חיים, שייסד שלוחה נוספת במפעל המילון. כוונתי לכינוסו, למינוו ולחקירתו של מאגר המונחים שנקבעו בוועד הלשון ובאקדמיה. יזמה זו יצאה לפועל כבר בידי ובימי פעילותו של בן־חיים באקדמיה. ריכוז המונחים, מיונם ובריור הבעיות העולות מהם נמשכים כל הזמן, והם מנחים ומפרים את הפעילות בעשייה בלשון. העבודה במאגר המונחים גילתה פרוצדורות רבות במינוח, כפי שהיה צפוי. רבות הן ההחלטות הסותרות. נקבעו גם מונחים תמוהים, ויש עוד סרכות מסוגים שונים – גם בשל השתתפותם של מאות אנשים בעלי עמדות שונות במלאכת המינוח, גם בגלל חולשת המרכיב הבלשני בכמה ועדות, ובמיוחד בוועדות שפעלו אי שם בצפון הארץ, וגם בשל ריבוי התחומים שבהם הונח המינוח. וגם זאת, העבודה על מאגר המונחים הביאה להבנות ולמסקנות חשובות, ועדיין יש הרבה מה לעשות בתחום הזה.

מפעל המילון ההיסטורי

בחמישים שנות קיומו של מפעל המילון הושגו הישגים רבים. העמדת הטקסטים, הכוללת את ניתוח תיבותיהם, לרובה המכריע של הספרות בתקופה של 1250 שנה – משנת 200 לפני המניין הרגיל ועד מוצאי תקופת הגאונים בשנת 1050 בקירוב – היא הישג שאי אפשר להפריז בחשיבותו. ועליהם יש להוסיף את המאגרים ההולכים ומתרחבים של הספרות בתקופה החדשה, וגם אותם נצטרך להעמיד לרשות הציבור במועד לא רחוק. בתחום הפרסומים היה המפעל צנוע יותר. האקדמיה הוציאה לאור את ספר המקורות

לתקופה העתיקה בשתי גרסתיו, את מהדורת ספר בן-סירא, את הערך "ערב" ואת ספרי המקורות לספרות צפון אפריקה בתקופה שלמנ שנת קנ"א (1391) ועד ימינו. כן כינסה את כל המקורות של איטליה על פני אלף שנים ויותר (אך זה טרם נתפרסם), וכמוכן ומעל לכול הוציאה את מהדורת התלמוד הירושלמי. עוד יש לציין בהדגשת יתר גם את מספרם הרב של הפרסומים שנתייסדו על העבודה במילון. בכללם אנו מוצאים כאלה שראו אור במדור "מן העבודה במילון ההיסטורי" ב"לשוננו", ועמם עבודות מוסמך ועבודות דוקטור לרוב; ולכל אלה יש להוסיף עשרות רבות וליתר דיוק מאות רבות של מחקרים אחרים שהושתתו על החומרים שמפעל המילון העמיד לרשות החוקרים. כמעט שאין היום חוקר או מפעל במדעי היהדות שאינם נדרשים למאגרים של המילון. רק לפני חודש ככינוס שהתקיים בווינה מלומד לא יהודי מפרויקט מחקרי חשוב באנגלייה הסב את תשומת לבו של חוקר מישראל למאגרי המילון. החוקר הישראלי הרצה על טקסט וחשב שגילה בגניזה חיבור לא נודע, ולא ידע מה שהחוקר האנגלי גילה לו, שהטקסט הוא מצוי במהדורה מצוינת במאגרי המילון ההיסטורי.

לאחרונה הוחל בכתיבת המילון לתקופות המיוצגות במאגרים. כיום שני חוקרים עובדים במדור הזה בהכוונה ובפיקוחו הצמוד של עורך המילון, פרופ' טל. אף מינינו – עורך המילון ואנוכי – בשנת תשס"ז מערכת חדשה למילון. היא תלווה את כתיבת המילון בהערות עקרוניות ובהערות נקודתיות מועילות, וככל שתגדל מעורבותה – ואני מקווה מאוד שתגדל מעורבותה – כך ייטב למפעל. אף מינינו לאחרונה מזכירת מערכת כדי לפקח פיקוח מנהלי מהודק יותר על הנעשה במילון. כן הוחל בריכוז ביבליוגרפיה ענפה לכל תקופות המילון ובהכנת ספר המקורות לאחת החטיבות שלאחר שנת 1050. אבל עדיין מטפלים בכמה ספחים גדולים בפיוט, בספרות הגאונים ועוד.

אני מבקש להתייחס כאן לשלוש השגות שחברים מהאקדמיה השמיעו בפניי בשנים האחרונות או בזמן האחרון ממש על אודות המפעל:

א. הם שבו והעלו את הטענה שהושמעה כלפי מארכי בתפילתם כי "תּוֹחַלַת מְמִשְׁכָּה מִחֻלָּה לֵב" (משלי יג, יב; וראה בכלי ברכות לב ע"ב; נה ע"א): למה זה קצב עבודתנו נמשך לעיפה? מיד אומר כי אינני מתפעל מאמירות שטחיות ולא רציניות של כמה אנשים מחוץ לאקדמיה. לא בשל גחמות כאלה נשנה את סדרי העבודה ואת איכותה. דרכי העבודה הקפדניות והמדוקדקות לא ישונו, כי עליהן עומדים הישגיו המרשימים וגם שמו הטוב של המפעל. אך כאשר השגות כאלה באות מפיהם של חברי אקדמיה מביני דבר, איני מקל בהן ראש.

אזכיר כאן הצעה שהצעתי פעמים הרבה לפרופ' בן-חיים, והיא התגבשה לתכנית פעולה במילון. לא רק שאין כל פגם בקביעת יעדי משנה בני השגה בתקופות של שלוש עד חמש שנים, אלא זה בהחלט דבר מומלץ. קביעת יעדים כאלה מיטיבה עם המילון ועם עובדיו; כל שלב שמסתיים בעבודת המילון יש בו גם סיפוק וגם תנופה לשלב הבא אחריו. ואכן כבר מתגבשת תכנית העבודה על החומרים משנת 1050 ואילך, והם יעובדו חטיבות חטיבות שאפשר לסיימן בתוך זמן מוגדר. גם בבקשות למענקי מחקר שאנו מגישים לתורמים בכוח וגם בתזכירים שהגשנו למשרדי הממשלה ובשיחותינו הרבות עמם ציינו יעדי משנה שאנו מתכוונים להוציא לפועל כשנקבל תוספת תקציב.

גם חברי פרופ' טל וגם אני סבורים שבמהלך העבודה ארוכת הטווח יש לקבוע יעדי משנה עם תאריכי סיום גמישים אבל לא גמישים מדיי; ואם יש צורך, ירוכז מאמץ של מספר עובדים גדול יותר, וייעשה הכול כדי לעמוד גם במימוש היעד וגם בלוח הזמנים. למשל, אחד הנושאים שספר המקורות שלו גובש בעיקרו הוא השירה העברית בספרד בימי הביניים. הכנת הטקסטים וניתוחם יכולים להיות דוגמה ליעד כזה שיש להשלימו בתוך כך וכך שנים בידי מספר עובדים מוגדר. ואם נצטרך להשלים דברים או לתקנם, שערי ההשלמות ושערי התיקונים אינם ננעלים לעולם; ומיום שהמחשב בא לעולם, פתיחת השערים הללו אינה דורשת אלא מאמץ קל. כידוע פרסמנו את המאגרים בלא שהשלמנו את החומר שהתפרסם בשנים האחרונות ממגילות קומראן, כי לא נמצא לעת הזאת מישהו ראוי למשימה הזאת.

ב. עניין נוסף שהובא לפנינו היה ההצעה להרבות בהוצאות לאור כמו מהדורת ספר בן-סירא ומהדורת הירושלמי. אין ספק ששני הפרסומים הללו הוציאו את טבעו של המפעל בעולם לא פחות מהמאגרים. ויש בהחלט עוד חיבורים שראוי היה להוציאם בליווי מבוואות – גם בדור המחשב יש עדיין צימאון לספר הטוב. אבל עלינו לקבוע סדרי עדיפויות בשל המגבלות בכוח אדם ובתקציב. צריך לזכור שהעיסוק בהוצאה לאור איכותית דורש זמן רב והרבה כוח אדם, אך אינני אומר שלא נשוב לשקול את העניין הזה.

ג. עניין אחר הוא כתיבת המילון שהוחל בה לחטיבות הספרות שבין 200 לפסה"ג לשנת 1050. כאמור כיום עוסקים שני עובדים מצוינים בכתיבת המילון לתקופה הזאת, ואם יימצאו אנשים מתאימים, נשתדל להרחיב את היקף העבודה הזאת. הושמעה בפניי הטענה שמוטב להמשיך בהכנת טקסטים ובכתיבת הקונקורדנציה לתקופות שטרם עובדו ולזנוח את כתיבת המילון. דעתו של פרופ' טל ושלי אינה כזאת. מאחר שיש בידינו כיום רוב רובו של החומר של העברית הקלסית, הכוללת נוסף למקרא ולחומר האפיגרפי מימי המקרא גם את החטיבות מתעודות קומראן ועד החיבורים של מוצאי תקופת הגאונים, ראוי לרכז צוות קטן וטוב שיעסוק בכתיבת המילון. גם בזאת יש משום מילוי משאלת לבם של רבים, והיא יעד רצוי אחרי חמישים שנות קיומו של המפעל. איננו סבורים שחוקרי העברית ושוחריה ואנשי מדעי היהדות יסתפקו במה שיש. גם אם יופיע מילונו של מי שנטל את החומר מהמאגרים שלנו וכותב מילון לעברית של התנאים (או לעברית התנאית והאמוראית), הוא לא יענה לדעתנו על הצרכים ועל הציפיות הללו. כתיבת המילון לתקופה הנזכרת היא משימה ארוכת טווח, ולדעתנו אין להניחה עד שיבוא אליהו.

העבודה במזכירות המדעית

העשייה בלשון במינוח ובדקדוק נמשכת גם כיום, וכל הזמן מוקמות ועדות חדשות למינוח. ועדת הדקדוק מתמידה בפעולתה, אם כי עיקר עיסוקה אינו בנושאים מקיפים אלא בהשלמות לנושאים מקיפים או בעיון בפרטים מפרטים שונים. רק בענייני הפיסוק והתעתיק נטלה על עצמה הוועדה בחמש עשרה השנים האחרונות משימות נרחבות, וכולן הובאו למליאה. בתחום המינוח יש שהיזמות באות מן השטח, ויש שהקמתן של ועדות באה ביזמה משולבת של האקדמיה ושל אנשי המקצוע.

אנחנו נשמע דו"ח מעניין, מאלף וגם מאתגר מרונית גדיש, ועל כן אסתפק כאן בהערות אחדות בלבד.

א. קודם כול נפסקה פעולתה של לשכת חיפה. נדמה לי שלא טעיתי כשנקטתי צורה בבניין נפעל ואמרתי "נפסקה", ולא לשון הפעיל, אם כי משהו ויותר משהו ממנו נכון בהקשר הזה. הבלשנים חברי האקדמיה שפעלו או שהוכרחו לחדול לפעול בלשכת חיפה סמכו את ידיהם על מעשה הסגירה, כי הגיעו הדברים לידי כך שנוקה של הלשכה נתעצם ותועלתה נמוגה. כבר כלפני עשרים שנה נסגרה גם לשכת תל-אביב. שם הצרת צעדינו בהיעדר בית ללשכה הייתה הגורם הישיר להפסקת הפעילות. בדיעבד לא נגרם נזק עם סגירתה. שיתוף הפעולה ההדוק עם מכון התקנים ממלא במידה רבה את החלל הזה, ובדור הטלפונים והמרשתת מגבלות הקרבה ללשכה נעלמו.

ב. קושי שני שאנו נתקלים בו הוא העובדה שכל עובדי המזכירות המדעית, ובמיוחד המובחרים שבהם, עובדים במשרה חלקית. יש להודות שיש מה לשפר בתפוקה של מקצת מעובדי המזכירות כשם שיש לשבח מאוד את מקצתם. מכל מקום כל הזמן נעשה מאמץ להגדיל את כוח האדם במזכירות, וכך נעשה רק בשבוע שעבר.

ג. אגע עתה בקצרה בכמה עניינים של מהות.

1. בנושא המינוח למיטב ידיעתי לא השתנה המצב מאז הקמת האקדמיה. יש באקדמיה מי שחש תחושה של מפח נפש, בחינת יגיעה לריק, שכן גם במינוח המקצועי וגם במינוח הכללי על פי רוב לא הדבירו ולא הכחידו המילים העבריות את המונחים הלועזיים שהם באו לרשת. קהל הצרכנים של המינוח העברי המקצועי איננו מרובה, וכשמונחים מקצועיים מגיעים ללשון הכללית, הם מגיעים באדרת החוץ שלהם, והמונח העברי אינו משתרש.

בכל זאת עליי לציין שרבים מן המתרגמים נדרשים למינוח העברי של האקדמיה ועושים בו שימוש. גם במילים בשימוש כללי הייתה הצלחה לא מבוטלת לעומת ארצות אחרות, אם כי כמעט בכל מקום שקדמה ועלתה מילה מן השטח, אף שהיא הייתה מילה לועזית בתחפושת עברית, המונח של האקדמיה לא יכול לה. הדירתי של המילים גיבוי, **תסכול** ודומותיהן תוכיח: האקדמיה התנגדה להן והציעה להן חלופות, אך לימים גם האקדמיה כופפה את ראשה בפניהן והמונח **תימוכין** ובעליו נחלו מפח נפש. אבל רבות הן המילים שנקלטו: **הפרטה**, **עיצומים**, **מרב**, **משיכון**, **ישרה**, **ידוען** ואחרות. הן באו בזמן או שהייתה להן שעת רצון בתקשורת ההמונים, ועל כן נתקבלו ונתפשטו. אבל אינני אומר שנרדפהן הלועזיים נעלמו.

2. בנושא הדקדוק, התעתיק והכתיב לא הצלחנו בכל 54 שנות האקדמיה לזכות לשיתוף הפעולה מצד מוסדות המדינה, ומשרד החינוך בראשם. רוב שרי החינוך שהכרתי השקיעו מחילים ברפורמות אמתיות או מדומות ובשכיתות צפויות או ממשיות, ורכים מהם נתנו מחילים המילולי לענייני פוליטיקה מפלגתית או לשאלות של חוץ וביטחון. הזלזול בכל ענייני הרוח והמדע לא פסח גם על החלטות האקדמיה. פעמים שפקיד חסר תרבות הוא המוביל את ההתנגדות להחלטותינו, וכמעט שאין לאל ידינו לעשות דבר. עם זאת קהל הפונים לאקדמיה במאות שאלות בכל חודש והציבור של חברי הוועדות המקצועיות

איננו קטן. עיבוי של הקהל והרחבתו תלויים בחברה ובערכיה, ואלה עניינים שאין האקדמיה מופקדת עליהם.

על מצבה החומרי של האקדמיה

מתבקשת תוספת דברים על מערך המחשוב באקדמיה ועל אתריה במרשתת. גם כאן הרבה יותר ממה שנעשה מצפה לנו בעתיד הקרוב. ויש מה לומר גם על הפרסומים של האקדמיה ועל היחידה להוצאה לאור, ואולי עוד נידרש לשני הנושאים במרוצת הדיון בישיבות הבאות.

הרשו לי לומר דבר נוסף בקשר למשימות אחרות שהנשיאות עוסקת בהם. מאמצים אדירים הדורשים זמן, מחשבה ופעילות בלתי פוסקת מושקעים בהטבת מצבה החומרי של האקדמיה. אמנם זה שנתיים שיש לאקדמיה מנכ"לית במשרה מלאה בעלת מעוף, העובדת ומפעילה כהלכה את העובדים במוסד, אבל העמידה מול משרדי הממשלה דורשת תוספת כוח. בתרבות הציבורית של מדינת ישראל, כשפוליטיקת הבינוניות ומה שלמטה ממנה הורסת כל חלקה טובה, אם נשיא האקדמיה לא יפשיל שרוולים, עשוי קיומו של המוסד להיות נתון בסכנה. כבר מזמן לא הופקדו על המדע והתרבות אנשים לא ראויים, שלבם מצוי במקומות אחרים, כמו האנשים המופקדים עליהם לעת הזאת. משום כבוד הנוכחים לא אוסיף אלא משפט אחד או שניים בעניין זה. מי שעקב בעיתונות אחרי מה שעוללו לנו במחצית השנה האחרונה ומה שאנחנו עשינו כדי לסכל את התכניות הללו, יודע שיש לנו עסקים גם עם שנאת עם הארץ.

בכל אופן נתברר שהמדיניות של פנייה ישירה למשרד ראש הממשלה, כמו שנהגנו לפני שלוש שנים, תחילה למר אריאל שרון ואחר כך למר אהוד אולמרט, היא שהביאה לשינוי במעמדה של האקדמיה. בשל כך היטב חרה לאנשי המשרד הממונה עלינו. ועדיין אנחנו חייבים להמשיך לעבוד בהתמדה ולעמוד על המשמר בעקשנות. אני רוצה לציין גם את התגייסותו של נשיא המדינה מר שמעון פרס לעזרתנו. בין חברי הכנסת ובמשרדי הממשלה אוכל לומר כי במקום שמצאתי אנשי תרבות ואנשי תורה או מדע, מצאתי אוזן קשבת. אילו היו רבים כאלה במוסדות הציבור, ולא רק חכמים או חכמולוגים בכלכלה, כל החברה הייתה נראית באור אחר. מכל מקום, כאופטימי חסר תקנה, אני בטוח שעוד יבואו ימים טובים מאלה.

2. אברהם טל: העבודה במילון ההיסטורי

הואיל והפניות וההשגות הופנו אל הנשיא, שהוא גם יו"ר מועצת המילון ההיסטורי, השיב הוא עליהן כדין. ואולם אני מבקש להיזקק להשגה אחת שהעלתה את עניין פרסומי המילון ההיסטורי ולהשלים ברשותו את דבריו מן ההיבט העקרוני של הנושא. האקדמיה פרסמה בעבר ספרים שעלו מעבודת הצוות של המילון ההיסטורי, ואלו הם: (1) ספרי המקורות; (2) מגילת אחימעץ; (3) ספר בן-סירא; (4) התלמוד הירושלמי. שלושת הפרסומים הראשונים עלו מכורח העבודה. ספרי המקורות נולדו לצורכי העובדים של המילון, בדיוק כמו ספר אחר שחובר ולא פורסם מעולם, הוא מחברת ההוראות. ספרי

המקורות נועדו לשמש מדריך לעובד בבחירת המקורות לעיבוד לקסיקוגרפי, כלומר אילו יצירות יכונסו במילון ההיסטורי. מחברת ההוראות נועדה אף היא לעובדים לברם ועיקרה הוראות שימוש, כלומר איך יטופל החומר שבספר הראשון טיפול לקסיקוגרפי. בלי שני חיבורים אלה לא תתואר מלאכה מסודרת של כתיבת המילון.

ולמה פורסמו ספרי המקורות? מפני שעורך המילון של אותם הימים היה סבור שקהל החוקרים ייתן דעתו על המקורות וישיב משוב מתקן. כלומר זאת הייתה חוברת לדוגמה ולא חיבור לעצמו. הואיל וטובי החוקרים בספרות היהודית לדורותיה היו חלק מן הנוף של ירושלים בימים ההם, ביקש זאב בן-חיים להביא את רשימת המקורות לפנייהם כדי שיתנו עליה את דעתם ויציעו את תיקונייהם.

מחברת ההוראות לא פורסמה מעולם מפני שהיא מסמך פנימי שהשתנה בלי הרף. כיוון שסוגי הספרות שעלו לעיבוד היו שונים זה מזה, היה צורך לשנות את הכללים לפרקים. אף לא יכול המילון ההיסטורי להיעזר בניסיונם של מלומדים, מפני שרובם לא עסקו מעולם במלאכה כזאת ולא צברו כל ניסיון. לפיכך לא הוצג הספר לפני הציבור.

נוסף לקטלוגים ולמחברות עזר פרסם המילון ההיסטורי מחומרי מפעלותיו: מגילת אחימעץ וספר בן-סירא – אלה פורסמו כדי להציג לקהל המלומדים את דרכי העיבוד של היצירות. האחד ביקש להעלות טקסט מבורר ולתאר את דרכי העיבוד שלו. השני ביקש להראות מה עיבוד מכנוגרפי מסוגל להעלות מיצירה קטנה. המעיין בספר יראה שהטקסט הוא מיעוטו של הספר: 67 עמודים בלבד. 450 העמודים האחרים מציגים קונקורדנציה שהופקה באמצעים אוטומטיים ומפתחות סטטיסטיים העשויים להאיר את עיני הלקסיקוגרף. זאת הייתה דוגמה לתוצאות המילוניות שהמחשב יכול להעלות. שני הספרים נועדו להציג לעצמנו ולזולתנו איך אנו מבררים חומר ואיך אנו מטפלים בו.

ועוד פרסום אחד, בחינת תכנית עבודה לקסיקוגרפית, ראה אור במסגרת המילון ההיסטורי, הוא החוברת על השורש ער"ב, שבן-חיים ביקש בפרסומו להתוות דרך לכותבי המילון לעתיד לבוא. אף זאת נועדה להיות חוברת לדוגמה שיגיבו עליה מלומדים – בין בני סמכא במילונות בין בני סמכא בדברים אחרים.

שונה מאלה התלמוד הירושלמי. בהוצאתו חרג המילון ההיסטורי מדרכו בפרסומים הראשונים, שהיו מכוונים אך למלאכת המילון. מניעי פרסומו של הירושלמי לא היו הצגת דרכנו בכירור החומר ובעיבודו. לא נתלוו אליו נתונים סטטיסטיים, ואין בו רשימות ומפתחות. הטעם לכך היה אולי כמות החומר שהיה צריך להדפיס. צאו וראו: בספר בן-סירא על כל עמוד של טקסט עלו 14 עמודים של מפתחות. הירושלמי, שיש בו 725 עמודים, היה מצריך 10,150 עמודים! וכיוון שכבר הראינו בספר בן-סירא את מה שהמחשב מסוגל להוציא מן הטקסט, מה היה אפוא המניע האמתי של פרסום הירושלמי? אני מודה שייחודו של הטקסט היקר הזה והעובדה שלא הותקנה לו בשום מקום בעולם מהדורה מדעית שלמה היו בין הגורמים שהביאונו להחליט לפרסמו.

היינו תמימים מעט כשחשבנו שדי בלחיצת כפתור כדי להפיק ספר כזה; המציאות הייתה שונה. אבל לא ארחיב את הדיבור על זה עכשיו, ואסתפק בהערה שזמן רב של

גיוס עובדים הוצרכנו להשקיע בפרסומו. איננו מצטערים על המעשה, אבל הוא הסיט אותנו מנתיבנו העיקרי. לא עלינו להפוך להוצאת ספרים מפני שאין זה ייעוד המפעל. כעת אדבר על המילון ועל תכניותינו לעתיד. לשם כך אציג בקצרה את המצב כיום. המצב רע מבעבר וטוב מבעבר. רע מבעבר מפני שעובדים ותיקים ומעולים יצאו לגמלאות ואנו חסרים את ידיעותיהם ואת ניסיונם. צמצומים שעברו עלינו לא אפשרו לנו לחדש את פנינו בעובדים חדשים. טוב מבעבר מפני שמאמצי הנשיא הצמיחו פרות, והממשלה נענתה לנו ונוספו עובדים מוכשרים ורציניים, שאמנם הם צעירים וחדשים ועושים את צעדיהם הראשונים, אבל הכנתם מצוינת והתלהבותם ניכרת.

בשנתיים האחרונות נצטרפו אלינו חמישה עובדים מצוינים ועוד שלושה-ארבעה עתידיים להצטרף למילון בחודשים הקרובים. קליטת עובדים חדשים במקום הוותיקים הפורשים אמנם מאטה בתחילה את קצב העבודה, כיוון שיש ללמדם את סודות המקצוע ולהנחיל להם את דרכי העבודה, אבל יש בה ברכה מרובה משום שהם מזרימים דם חדש הנחוץ תמיד למפעל מן הסוג הזה.

סך כל העובדים העוסקים כיום בעיבוד החומר שבמקורות הגיע לאחרונה ל-26, והם תופסים 21 משרות ומחצית המשרה. לחלקם תואר דוקטור, לחלקם תואר מוסמך. כאמור שלושה ואולי ארבעה עובדים עתידיים להצטרף אלינו אחר הפסח. העובדים מועסקים במדורים האלה: (1) הספרות העתיקה; (2) ספרות הגאונים; (3) הספרות החדשה; (4) ספרות ימי הביניים (בהקמה); (5) מחשוב. שלושת המדורים הראשונים ידועים מן הדוחות שהגשתי למליאה בשעתי. אני מבקש לדבר מעט על המדור הרביעי. למעשה אין עדיין מדור לספרות ימי הביניים, לבד מספרות הגאונים שהיא חלק מן הספרות העתיקה. במדור לספרות ימי הביניים שבהקמה עובד מדעי אחד פועל כבר זמן ממושך בהפקת ספר מקורות לשירת ספרד, וניתן לומר שהמלאכה מתקרבת לסיומה. אנו מתכוונים עתה להתחיל בעיבוד החומר האגור בספר המקורות הזה. בקרוב ייתוספו שני עובדים למדור שבהקמה.

הגיעה העת להתקין ספר מקורות לפרוזה של התקופה. בעתיד נצטרך לחשוב על התקנת ספר מקורות לספרות שמחוץ למעגל התרבות הספרדית, כלומר לספרות האשכנזית ולספרות של דרום אירופה (הספרות של איטליה ודרום יוון כבר מכונסת). בכך יושלם הקטלוג לספרות שתיכלל במילון ההיסטורי.

מילים אחדות על צורתו של הקטלוג הזה: כאמור בשעתם חוברו ספרי מקורות ואף נתפרסמו בדפוס שכפול. לימים, עם התקדמות המחקר, היה צורך לשנות את הקטלוג במקומות רבים מאוד. הודפסו מהדורות חדשות ואף חוברות השלמה, והכול בשכפול. איני יודע מה גזל יותר זמן, עדכון החומר שבהם או הדפסתו ושכפולו. לימים אחרים הורגש הצורך לפרט פרטים נוספים אגב העיבוד המדעי של המקורות, ושלוש-ארבע הרובריקות שעל פני הדף לא היה בהן עוד די לצרכים המשתנים. הקטלוג הוחלף בכרטסת אלקטרונית, ובה לכל יצירה כרטיס משלה ועליו כל הפרטים הנוגעים לה. היתרון בסידור החדש היה בגמישות הגדולה של קליטת המידע ובגישה המידית אליו, כדרך שכרטסת אלקטרונית יכולה להציע. החיסרון בכרטסת הפתוחה הזאת הוא בהיותה סגורה לפני מי שאין לו גישה למאגר האלקטרוני. החלטנו לצרף את הכרטסת לתצוגת המילון ההיסטורי במרשתת. לשם כך יש צורך לעבד את הכרטסת באופן שלא רק

העובדים יוכלו להבין את האמור בה, אלא שכל מי שיש לו גישה לאינטרנט יבין את סימניה, את קיצוריה ואת ראשי תיבותיה. אף מלאכה זאת עומדת לפני סיום. לעניין המרשתת אניע בהמשך דבריי.

במקביל לאמור אנו כותבים ערכים. כזכור לחברי המליאה, כבר בישיבה עם ראש הממשלה הוצגו כמה ערכים, בקול רפה מעט, מפני שהיינו בתחילת דרכנו והרבה גיששנו בנתיב המפותל של כינוס הפרות של עבודת שנים מרובות. (כמו מיכלאנג'לו קטן ומתלמד, ששנים הוא מוציא על בחירת השיש ועל קניית האזמלים ועל עשיית תרשימים של הפסל, והנה מגיע הרגע להתחיל להכות באבן. מי ידע את שבלבו?) עד היום נכתבו יותר מחמישים שורשים על ערכיהם, כמאתיים במספר. אנו מקווים להציג גם אותם באתר במרשתת.

כדי לעשות את כל זאת יש כמובן צורך בעובדים נוספים, ובהם עובדים מומחים לסוגי הספרות השונים. חלקם יבואו מבחוץ וחלקם מן התנועה הפנימית ממדור למדור; עם מיצוי החומר המותקן במדור הספרות העתיקה נוכל להסב עובדים מן המדור הזה למדורים האחרים.

אשר למדור המחשוב, הרבה משימות מוטלות עליו. מפני מטלות אחרות שהוא נושא ואינן קשורות במישרין למילון ההיסטורי ומפני מיעוט העובדים (חמישה עובדים בארבע משרות) מתקשה המדור לספק את הכלים הדרושים לעבודת המדורים האחרים שהוא משרת.

למשל כתיבת הערכים היא כיום כתיבה, כמשמעות המילה. רוצה לומר, כותב הערך משתמש במעבד תמלילים הפועל, פחות או יותר, כמכונת כתיבה משנת 1931. כל מסמך הוא יחידה לעצמה – כמו מכתב או מאמר בכתב עת – ולא חוליה במערכת של מסמכים המזינים זה את זה. הכותב אינו מזין את הערך בתוך מסד נתונים גמיש המאפשר לשלבו בתוך מאגר הנתונים הקיים באופן שהנוקק למילון יוכל להשוות ערך לערך או לעבור מערך לערך כדי לברר קשרים של הומונימים או של סינונימים, ייחוס סמנטי וכיו"ב. כדי שהערכים הכתובים לא יהיו סטטיים, יש צורך לשלבם במאגר, ולשם כך נחוצה תכנה מיוחדת הדרושת מאמץ מקצועי. כרגע אין לנו די עובדים לצורך זה, אבל העניין בתכנון.

אפנה לדבר על המילון ההיסטורי ועל המרשתת. זה זמן רב שהמאגרים מוצעים במרשתת; ואולם השימוש בהם עודנו מסורבל מפני שעוד לא הגענו ליכולת ההצגה כפי שהיא נתונה במאגרים שבשימוש העובדים. למשל האתר אינו מאפשר עדיין הפקת צירופים כדרך שהמאגר שלנו יכול להפיק. עובדי המחשוב פועלים בכיוון הרצוי, אבל מפני מיעוט כוח האדם המלאכה המסובכת הזאת מתקדמת לאט. אנו מקווים שעד סוף השנה נוכל להשיג גם מטרה זאת.

לסיום כמה מילים על משך העבודה. אני מזכיר לחברים התמהים על ההתקדמות האטית של מפעלנו שבכתיבת המילון האטימולוגי הגדול של הגרמנית התחילו האחים גרים בשנת 1854, ואחרים סיימו אותו בדיוק מאה שנים אחר כך, בשנת 1954. כ־330,000 ערכים נכתבו במשך מאה שנים. האקדמיה למדעים של גטינגן יזמה את עיבודו של המילון בשנת 1982. אגב הפעלת כמה צוותים העובדים במקביל הם הגיעו לאות F. העניין

דורש זמן, אפילו במקום של אנשים שדרכם לעמוד בלוח זמנים. ואלה אינם מתחילים מן המסד – הם מעבדים מילון של לשון שביטוייה בכתב החל במאה החמש־עשרה.

3. רונית גדיש: על מלאכת המינוח

על רקע הצלחתו של מפעל תחיית הלשון והפיכתה של העברית ללשון חיה וללשון אִם של מיליונים מחד גיסא ועל רקע אי־הנחת ממעמדה של העברית וממצבה (העדפת הלעז באוצר המילים, בשמות מותגים ועסקים, תרגומי השאילה והתפשטות הלשון התת־תקנית) מאידך גיסא נשאלת השאלה מה התפקיד של האקדמיה במציאות החברתית־תרבותית הקיימת.

אני סבורה שכדי לקיים דיון פורה בשאלה זו חשוב לצאת מתוך מסד עובדתי. לשם כך אספתי נתונים על החלטות האקדמיה במינוח. הנתונים אינם ערכים כל כך לאוזן, אבל לדעתי הם חיוניים לקיום הדיון החשוב שיזם האד' בראשר.

א. התקבלות המונחים

אספתי כמאה מונחים שחידשה האקדמיה (רובם מילים בשימוש כללי, מקצתם מונחים שקבעו ועדות מינוח מקצועיות; כשמונים מהם נקבעו בעשרים השנה האחרונות) וברקתי את תפוצתם במרשתת בעזרת מנוע החיפוש "גוגל" בהשוואה לתפוצת המילה הלועזית המקבילה. יש להקדים הסתייגות מן הדיוק והמהימנות של הממצא העולה מכלי זה: סוגי הטקסטים במרשתת נטולים כל מדרג, ואין לראות בהם מדרג מייצג; ועוד: קשה לבודד את המילה הנבדקת שכן כמעט כל מחרוזת אותיות בעברית משתייכת לכמה ערכים מילוניים. עם זאת בהחלט אפשר לקבל תמונה כללית על התקבלותה של מילה. התוצאות שעלו מן הבדיקה אינן מעורדות. כמעט 50% מן המונחים שנבדקו מופיעים במרשתת פחות מ־250 פעמים (ולעתים גם אינם מופיעים כלל). בנוגע למילים אחרות אפשר לקבוע שהן לא עברו את סף ההתקבלות – ובהן לא מעט מונחים שכבר חלפו די שנים מאז נקבעו. הנה מבחר מן הממצאים:

מעל 10,000 היקרויות: קלטת (מיליון היקרויות), הסערה, קדימון, ידוען, מרכול, מסרון.

1,500–10,000 היקרויות: רעיונאי, חפיץ, חברת הזנק, רשימת תיוג, בחירות מקדימות, חמרמורת, תרופת דמה, צמיגייה, צהלולים, מעגנה, מַגְבָּה, מדגש, זמריה, יעפת, גלגשת.

פחות מ־50 היקרויות: קפצת (טרמפולינה), חממית (אינקובטור), חֶבֶר דיון (פאנל), תסמיך (אסוציאציה), קוד קווים (ברקוד), מהלום (שוקר), חדשיר (סינגל), אַגְבוּר (סינרגייה), איגרת מידע (ניוזלטר), חלון מסכית (ויטרז'), מכירה / קנייה בהמרה (טרייד אין), מוקד עורפי (back office), מוערת (מיניאטורה), מד צפייה (פיפל מיטר), עיטוי (למינציה), קטע עלום (אנסין), מרעש (סנסציה), צָמוּם (קומפקטי), קציף חלב (מילקשייק), ועדה שקולה (ועדה פריטטית), מְדַגְנים.

ממצא נוסף העולה מהשוואת התפוצה של המונח העברי למונח הלועזי משקף במידה רבה את העמדה התרבותית כלפי העברית: גם כאשר המונח העברי כבר מוכר,

המשתמשים מעדיפים את המילה הלועזית. לדוגמה: **ידוען** (39,000 היקרויות) לעומת **סלבריטי וסלב** (1,600,000); **בחירות מקדימות** (5,000) לעומת **פריימריז** (18,200).

ב. מונחי האקדמיה לעומת המונחים המהלכים

בשנים קודמות נהגה האקדמיה (וועד הלשון לפניה) לפסול מונחים מהלכים, מסיבות דקדוקיות או מתוך ניסיון לדחות תרגומי שאילה. בדרך כלל כעבור שנים (רבות או מעטות) חזרה בה האקדמיה מן הפסילה אם מחמת שהשתנתה הגישה לסיבת הפסילה אם מחמת שהמציאות "ניצחה". הנה כמה זוגות לדוגמה (המונח הראשון – העדפת האקדמיה מלכתחילה, והשני – המונח המהלך שאושר כעבור זמן): **מפח** – **תסכול**, **החלה** – **יישום**, **דרך היחיד** – **דרך פרטית**, **הטלת מסים** – **מיסוי**, **תימוכין** – **גיבוי**, **חישן** – **חישון**, **כדור יעף** – **כדור עף**, **קימום** – **שיקום**. ויש מונחים מהלכים שטרם אושרו, כגון **תובנה** (לפי האקדמיה **בווננות**), **אוגדן** (לפי האקדמיה **עוקדן**), **מנעד** (לפי האקדמיה **מגבול**).

הערת העורך: את המילה **תוכנה** אישרה האקדמיה בשנת תשס"ט בישיבה שה (להלן, עמ' 178) ואת **מנעד** – בשנת תשע"א בישיבה שך].

עדיין יש מונחים שהאקדמיה נאבקת בהם – לא בהצלחה יתרה: **ממשק** (במקום **מנשק** התקני), **מסך** (במקום **מצג** או **מרקע**) ועוד.

במקרים אחרים המונח שהאקדמיה קבעה נדחה מפני מונח שהשתרש בציבור שכשהוא לעצמו אין בו פסול. כך למשל **ערוץ** (לעומת **אפיק** שנקבע באקדמיה) ו**חדר אירוח** (לעומת **חדר נופש**, המשמש הרבה פחות).

השאלה העולה מן הנתונים האלה היא אם יש טעם להיאבק במילים מהלכות.

ג. שלוש דוגמאות לבעייתיות בעבודת האקדמיה במינוח

1. **outsourcing** – **"מיקור חוץ"**. פניות רבות הגיעו לאקדמיה בבקשה להציל את העברית מתרגום השאילה הבעייתי הזה – גם בעיני המשתמשים. ואולם האקדמיה לא הצליחה להציע חלופה אחת מתקבלת על הדעת, והמונח **מיקור חוץ** פשט (77,000 היקרויות ב"גוגל").

2. **player** – **נגן**. המונח הזה עוד לא נדון באקדמיה והוא יציר "הרחוב". אילו נדון בזמן אולי אפשר היה למנוע את תרגום השאילה "נגן", שלפיו השורש נג"ן קיבל את כל טווח המשמעות של **play** (יש אפילו **נגן סרטים**). אין דרך לשרש את נגן (1,150,000 היקרויות לפחות), והשאלה מה נעשה כאשר יגיע המונח לפתחנו. הערת העורך: בשנת תשע"ג בישיבה שכח נדון נגן במסגרת הדיון במילים בשימוש כללי ואושר ל-player].

3. **accountability** – הציבור (כלומר חלק מסוים ממנו) ממשיך לדרוש חלופה עברית ואינו מקבל את קביעת האקדמיה **אחריות דיווח** (ולעתים אף אינו יודע אותה). ויש מי שמקדם את המילה **אחריותיות**. כלומר קביעות האקדמיה – אם ישנן – הן אופציה, אחת האופציות.

אנחנו יודעים שיו"ר ועדת החינוך של הכנסת הרב מלכיאוור עוסק בקביעת מונח חלופי ל"חופשת לידה". כאשר עמדו לפתוח את "טרמינל 3" בנתב"ג הזמינו אותנו

להשתתף בקביעת המונחים לחלקי הטרימינל, אבל אנחנו היינו גלגל חמישי, ומונח כמו **מסוע לכת**, שנקבע זמן קצר לפני כן במסגרת מונחי תחבורה אווירית, נדחה מפני **דְרַכְנוּץ** שהציע מי שהציע.

סיכום ביניים: אני מודה שיש לי יותר שאלות מתשובות, ובכל זאת אני רוצה לומר שתי תובנות (אם לחרוג מהחלטת האקדמיה בוננויות) המשתלשלות זו מזו. כל העניין שאנו עוסקים בו הוא עניין תרבותי, והתרבות שלנו השתנתה מאוד בעשרות השנים האחרונות והפכה לתרבות שבה השפה היא פרסומית, שיווקית, ואפילו מוצרים כבר אינם קיימים בה אלא רק "מותגים" – מילה שהאקדמיה אימצה. ואם הכול שיווק ופרסום, נראה לי שעלינו לשנות כיוון: "If you can't beat them, join them". אנו צריכים לנקוט את הכלים של העולם הזה ולשווק את מרכולתנו שיווק אגרסיבי (תוקפני? תקיף?) בפרסום רחב מאוד בכל כלי הפרסום הקיימים, בהרצאות, בהשתלמויות יזומות לאנשי פרסום, לאנשי המדיה, למורים ולתלמידים. לשם כך דרושה מכוונות אחרת והתארגנות אחרת של האקדמיה, ואולי גם סוג אחר של עובדים.

מ' בר-אשר: תודה רבה לאד' טל ולגב' גדיש על דבריהם החשובים.

4. דיון

מ' בר-אשר: הממצאים שהציגה הגב' גדיש מצריכים דיונים בישיבות נוספות, והיא תשוב ותעלה אותם בעתיד. אני פותח כעת את הדיון בשלושת הנושאים שעלו בדברי הפתיחה – החברות באקדמיה, המילון ההיסטורי והעשייה בלשון.

א' אבנר: האקדמיה מתלבטת לעתים קרובות בשאלה מה לעשות. ברצוני לדבר על השאלה מה לא לעשות. קודם כול חשוב שלא לצאת למלחמות "דון-קיחוטיות" אם אין הכרח. הדוגמה הקלסית למלחמה כזו היא המלפפון שנקרא בעבר במילוני האקדמיה **קישוא**. משעה שהתחילו הילדים לשיר "מלפפון צמח בגן, מלפפון ירוק" המלחמה נגד המלפפון הייתה אבודה.

שנית, אין להתעסק במה שלא דרוש. אם יש מילים לועזיות שקנו זכות אורח, צריך להניח להן. בתקופה ההרואית של תחיית הלשון היה שפע של מילים לועזיות. די לקחת טקסט מראשית המאה העשרים כדי להיווכח בכך. אז היה טעם בפעולה נגדית ובתרגום גורף של מונחי הלעז. כיום אין אנו עומדים במצב כזה. אינני מכיר שפת תרבות, פרט לערבית, שיש בה פחות מילים לועזיות ממה שיש בעברית.

יש מילים שהן תלויות תרבות, ואין לדעתי שום טעם לתרגם אותן. למשל, בכל מטבח לאומי יש מאכל העשוי כיס של בצק. יהודים קראו לזה **קרעפלעך**, אצל האיטלקים הוא נקרא **רביולי** וכן הלאה. במקרה הזה עדיף תרגום מינימלי. אפשר למצוא מונח גנרי אחד, למשל **כיסונים**, ולהבחין באמצעות שמות תואר – **כיסונים איטלקיים** וכו'. עניין אחר, יש דברים שהאקדמיה אינה צריכה להתערב בהם מפני שאסור לה להתערב בהם. האקדמיה חרגה מסמכותה כשוועדת הדקדוק שלה דנה בשאלת ניקוד המונח

עושה השלום. לשני הניקודים בשי"ן – סגול וצירי – תימוכין בשני מיני מחזורים, ובכל זאת האקדמיה פסקה נגד אחד מהם.

ר' גדיש: מדובר במונח שהיה צריך להביאו בניקוד במאגר המונחים. הוועדה נדרשה לקבוע מה יהיה הניקוד הזה.

מ' קיסטר: אקדים הערה בשולי הדיון במילון ההיסטורי. המילון ההיסטורי אינו נתפס כפרסום המרכזי של האקדמיה. לדעתי יש לשנות את המצב בעניין זה ולהגביר את חשיבות המפעל בתודעת הציבור. ספר בן-סירא והתלמוד הירושלמי זכו להדים רבים בציבור, ויש להם חשיבות בקרב החוקרים, אך המילון ההיסטורי לא זכה למידה דומה של כבוד, אולי מפני שהוא מוצר אינטרנטי. כמה אנשים יודעים למשל שכל הפיוט הקלסי נמצא במאגר? אין לי הצעה מעשית בעניין הזה, אך כדאי מאוד שמאגרי המילון יתפסו יותר ויותר כחיבור. כצעד ראשון אולי כדאי לחשוב על שם ברור יותר מהשם "מאגרים".

בעניין העשייה בלשון, שמענו מהגב' גדיש שהיחסים בין המילים העבריות לחלופותיהן אינם מחמיאים בדרך כלל. האד' אבנר דיבר על התקופה ההרואית של תחיית הלשון. אכן בתקופה ההיא היה בציבור צימאון לשימוש הנכון במילה העברית; היו אנשים בעלי ידיעה במקורות, וזה היה האידאל. המצב השתנה מאז, וכיום האקדמיה שוחה נגד הזרם התרבותי. לא מפתיע אפוא שאנו עומדים במקום ואפילו הולכים אחורה. הבעיה אינה לשונית אלא תרבותית, וזאת הסיבה שהאקדמיה מצטיירת כפי שהיא מצטיירת בעיני הציבור. גם כאן אין לי הצעה מעשית. האם לאור ממצאיה של הגב' גדיש צריך למעט בניסיונות לחדש מילים ומונחים? לדעתי כך נכון לעשות בענייני הדקדוק. דוברי העברית אינם מצפים לשמוע את ההחלטות בדקדוק, והן גם אינן מתקבלות ברוב המקרים. אמנם דרוש שינוי תרבותי ביחס ללשון, אבל המוסד הזה לא יביא לשינוי המיוחל. האם צפוי לנו שינוי תרבותי כזה? אני נמנה עם הפסימיים.

א' ממז: אני שייך לאופטימיסטים, אולי לאופטימיסטים ללא תקנה. הסקירות המאלפות ששמענו מלמדות על גודל העשייה של האקדמיה מהיווסדה ועד עכשיו. האד' קיסטר דיבר על בעיית התרבות. התרבות בארץ אינה עשויה מעור אחד. האקדמיה צריכה לפעול במישור התרבות הגבוה ולכוון את הלשון שלה, ולא לבדוק אם מילה מסוימת נאמרת במגרשי הכדורגל והכדורסל. אני מסכים עם האד' קיסטר שלא רק דרכה של האקדמיה חשובה אלא גם דמותה, וצריך לפעול לחיזוק הדמות הזאת. אני בטוח שמהרגע שהאקדמיה ומפעליה נכנסו למרשתת, היא עשתה צעד חשוב להגדלת שמה. לאקדמיה היה חלון ראווה בעשר השנים האחרונות – מכון מזי"א. אפשר למתוח ביקורת על דברים מסוימים שנעשו בו, אבל אי אפשר לומר שהוא נכשל. לדעתי יש לפתוח את המכון מחדש ולשכלל את הפעילות שלו בציבור התרבותי המכבד את הלשון. כך תתחזק דמותה של האקדמיה. אולי כדאי שיותר חברי אקדמיה יפעלו במסגרתו. אדבר על ההספק בכתובת ערכי המילון ההיסטורי. בחשבון פשוט עולה שאם הסתיימה עריכתם של חמישים שורשים – שהם בערך 1.4% מכלל השורשים – בשלוש שנים

וחצי, הרי שאנו צריכים לחכות מאתיים או שלוש מאות שנה לסיום המילון. צריך שתהיה לנו מטרה ברורה – סיום המלאכה בזמן סביר, ויש לגייס את כל חברי האקדמיה לשם כך. המערכת הקיימת והעומד בראשה ינחו את כותבי הערכים וידרכנו אותם. מדור ימי הביניים זקוק לחיזוק עצום. ספרות הפרוזה והשירה בתקופה זו היא רבת היקף, וצריך להשקיע בה יותר מאמצים, וכמובן יותר עובדים ותקנים. זהו חֶסֶר שנוצר בחמישים שנות פעילות האקדמיה, וצריך לחפות עליו.

אני בעד פרסומים מסוג מהדורת התלמוד הירושלמי. יש בכך חשיבות כשלעצמה לציבור החוקרים; והרי יש באקדמיה ממילא התקנות מעולות לחיבורים, ואין סיבה שלא להוציאן לשוק.

במקביל לשאיפה להוציא מילון מוסמך האקדמיה צריכה להוציא גם ספר דקדוק מוסמך. ועדת הדקדוק והמליאה עוסקות בהחלטות שונות ומקריות, אבל אין מגמה מודעת להוציא ספר דקדוק שלם. לכל הפחות מצריך עניין זה דיון במליאה. מלבד זאת, האקדמיה צריכה לדעת לשוב ולשקול מחדש את ההחלטה להדיר עצמה מן העיסוק בשאלות הגייה ותחביר. לפי דעתי נושאים אלו צריכים לחזור למרכז הדיון, בין בוועדות בין במליאה.

מ' בר-אשר: אני אופטימי גם משיקולים אחרים. אמנם לצערנו יש אנשים הבזים לעברית ולכל מה שהוא בעל ערך, ולעתים דווקא הם בעלי השפעה. אבל אחרים מתמלאים כבוד והוקרה ואפילו קנאה לנוכח פעילותה של האקדמיה, ויש הוכחות בשטח להכרה הציבורית בפעולות האקדמיה. למשל הבחנתי בכמה קרייני רדיו שהתאמצו ושיפרו את דיבורם. ואל נשכח כמה מילים שהייתה להן שעת רצון ודחקו לחלוטין את מקבילותיהן הלועזיות, כמו הפרטה שהחליפה את פריבטיזציה.

ע' אורנן: מצב העברית בזמן בן-יהודה אינו דומה למצבה בימינו. מספרים על מורה רוסי לגאומטרייה מהימים ההם שהיה מלמד את האקסיומה על הקווים המקבילים כך: "דָּוָה קווים מקבילים נִקְבָּדָה ייפגשו" [=שני קווים מקבילים לעולם לא ייפגשו]. הוא ידע עברית יפה מאוד, אבל היו חסרות לו מילים. הבעיות של היום הן מסוג אחר. כיום כל דובר עברית הוא גם יוצר עברית, ואפילו ילדים קטנים שעברית היא שפת אמם מחדשים מילים. אם מישוהו כבר השתמש במילה עברית ולא בלועזית, מדוע שנעקור אותה ונחפש משהו אחר? בישיבת המליאה הראשונה שבה השתתפתי הוכיח בתדהמה. החברים דנו במונח מסוים, ובהצבעה שמונה תמכו בהצעה אחת ושבעה בהצעה אחרת. לו היה חבר אחד הולך לשתות קפה באותו הזמן, הייתה ההחלטה משתנה, והרי גם המילה שלא התקבלה הייתה בנויה כהלכה. למה להקדיש כל כך הרבה מאמץ לפסילת מילים שנכנסו לעברית ולהמרתן במילים עבריות אחרות?

למילה העברית יש יתרון עצום על הלועזית, כי למילה הלועזית אין קשר בולט למילה מוכרת אחרת, ולעתים צריך ללמוד יונית כדי לדעת את פירושה; ואילו את המילה העברית אפשר בדרך כלל לקשור למילה אחרת, והיא קלה להבנה.

הגב' גדיש הזכירה את התרבות שאנו חלק ממנה, תרבות לועזית במידה רבה. הביטו מה קורה בעברית הכתובה. אנשים שרוצים להתקדם במשרותיהם כותבים לועזית;

נוסדים עיתונים חדשים בלועזית; גם מוסדות וארגונים אקדמיים מנהלים את התכתובת הפנימית שלהם באנגלית, והאקדמיה ללשון העברית שותקת. בעבר הצעתי שיאסרו בטכניון לכתוב עבודות דוקטור אלא בעברית. ענה לי הרקן: "חס ושלום, אם תציע את זה יחליטו הפוך מפני שאיש אינו מעוניין לכתוב בעברית".

אני מציע שהאקדמיה תקים סניף – אם לא תהפוך בעצמה – למה שנקרא בעבר "גדרו מגני השפה". זה התפקיד העיקרי של האקדמיה, ואנו צריכים להתוות לו דרך. אל לנו להסתפק בעבודה המדעית והמחקרית הנהדרת שנעשית בתחום המילון.

י' בלאו: אחת השאלות שנשאלו כאן על העבודה במילון ההיסטורי היא כמה כדאי להשקיע מאמצים – בעריכת החלקים שעובדו או בכתיבת חלקים חדשים למילון. נראה לי שמעשי יותר להשקיע את כל המאמצים בעריכת החלקים שכבר עובדו. שהרי בידי הציבור נמצא החומר שעובד, ואני חושש שאם האקדמיה לא תקדים לכתוב מילון המבוסס על החומר הזה, יעשו זאת אחרים.

ד' טלשיר: אעיר על שיווק המילון. כדאי לבדוק אם אפשר לוותר על גביית התשלום על השימוש במאגרים, ובכלל אני מציע להפוך את המילון לכלי קל וידידותי למשתמש. אולי כדאי אף לשכור את שירותיו של מומחה בעניינים האלה, למשל רוי בראון, יוצר התכנה Accordance.

אשר למדרור העברית החדשה, העבודה בו החלה כבר לפני עשרות שנים, ובכל זאת עדיין אין לציבור גישה לחומר שלו.

מ' בראשר: האקדמיה פועלת להצגת החומרים של העברית החדשה במרשתת, אבל עוד יש כמה בעיות טכניות שצריך להתגבר עליהן.

א' טל: אני חוזר לעניין הפרסומים. אני מסכים הסכמה מלאה עם האנשים שרוצים לראות את אוצרותיה של העברית מודפסים במהדורות מבוררות, טובות ויפות, אבל האקדמיה אינה צריכה לעסוק בזה. אין זה תפקידנו. עבודת האקדמיה מתרכזת במילון ההיסטורי, וכפי שאמרתי, הפרסומים שיצאו, להוציא התלמוד הירושלמי, לא נועדו אלא כדי להדגים דרכים לעיבוד ממוחשב של טקסט המותקן במילון ולהוכיח את היתרונות של עיבוד כזה. עליי להזכיר: אנשים כלל לא הבינו אז מדוע צריכה האקדמיה ללשון העברית מחשבים. איננו יכולים להפוך למוסד המוציא את ספרות עם ישראל לאור. אשר לשם הפרויקט "מאגרים", אני מסכים עם האד' קיסטר שכדאי לשנותו, אבל "מאגרים" איננו פרסום; הוא נועד להראות למתעניין מהו המילון ההיסטורי וכיצד הוא ערוך.

אשר לעבודה במילון, אני קורא לחברים להשתתף במלאכת כתיבת הערכים. האקדמיה פותחת בפניכם את שערי המילון ההיסטורי ומזמינה אתכם לכתוב ערכים. ממילא עסקתם ועדיין אתם עוסקים בכתיבת מאמרים על פרטים לקסיקוגרפיים – שלא לצורך מילון. ואמנם הייתה זו משאלתו של בן-חיים לשתף חוקרים בכתיבת המילון. כידוע כך חוברת האנציקלופדיה העברית. גדולי החוקרים כתבו מאמרים שקובצו אחר כך לאנציקלופדיה. נפרסם חוברת הדרכה לכתיבת הערכים, ואתם תשתפו אתנו פעולה.

האד' טלשיר הזכיר את רוי בראון, מי שיצר את הפלא הטכנולוגי שנקרא Accordance, מסד נתונים שלם של המקרא ותרגומיו מנותח ניתוח מורפולוגי. דיברתי אתו לא פעם, ואף נתנו לו דוגמה של טקסט כדי שיעבד אותו. אך בסופו של דבר הוא התייאש, ומאז אנחנו סומכים רק על עצמנו.

אינני נמנה עם המיזאשים מפעילות האקדמיה בציבור. נזדמן לי לשבת כשלוש שנים בצרפת. כידוע הצרפתים קנאים לשפתם, ואף על פי כן הקריינים ברדיו משתמשים בכיטויים באנגלית, כמו flash d'informations, מה שבפינו מכונה מבזק ידיעות. compact disc בצרפתית הוא סֶה־דֶה־רום, ולנו יש תקליטור.

ס' אסלנוב: לאקדמיה יש חשיבות גדולה בדחיפתו של הממוצע כלפי מעלה. יצירת מילים מוסמכות וגיבוש נורמות שאפשר להנחיל בציבור מחייבים משחק עם הדינמיקה ומונעים את ההירדררות מטה. מגמת הגלובליזציה מתאפיינת לא רק בהרחבת ההשפעה האמריקאית בתבל אלא גם בניצחון תרבות ההמונים, ודמוקרטיזציה יתרה בעולם התרבות איננה דבר טוב.

מ' בר־אשר: אם האקדמיה תלך רק אחר רוח הרחוב, היא מיותרת. בתחום המחקר הלכה האקדמיה בגדולות ודרכה צולחת, גם אם בקצב אטי.

הרבה מהטענות שהועלו היום על העשייה בלשון אינן חדשות, אבל חשוב שהדברים נאמרו. בישיבה שנקבעה לסיוון נמשיך בדיוננו זה.

ודבר אחרון לסיום: חברים אחרים פנו אליי והציעו לשנות את שעות הישיבות ולקיים אותן בין 13:00 ל־15:00. לאחר הישיבה אבדוק אם ההצעה נראית לחברים.

הערת העורך: במשאל שהתקיים לאחר הישיבה התקבלה ההצעה לקיים את ישיבות המליאה בשנת תשס"ט ואילך כרגיל בימי שני בשבוע, אבל בשעות 13:00–15:00.